

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Δημ. Ζ. Ανδριόπουλου, *Ιστορία της νεοελληνικής αισθητικής*. Έκδοση του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 1990, σελ. 436.

Ο συγγραφέας στο βιβλίο του αυτό έχει εντυπωσιακά συνθέσει τα συμπεράσματα μακροχρόνιας έρευνάς του επάνω σ' έναν τεράστιο αριθμό εργασιών στην περιοχή της αισθητικής και φιλοσοφίας της τέχνης των σύγχρονων Ελλήνων φιλοσόφων. Έχει επιτύχει στο εγχείρημά του αυτό (α) να τοποθετήσει όλες τις αισθητικές θεωρίες που κυριάρχησαν στις διάφορες περιόδους, σε πολιτιστική και ιστορική προοπτική, και (β) να επιβάλει την τάξη, εκεί που τόσα πολλά, διάφορα και απείθαρχα στοιχεία εμφανίζονται ν' αντιστέκονται στη συστηματική έρευνα.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο συγγραφέας κατέχει και ελέγχει εντυπωσιακά το θέμα του. Η κριτική στάση και ανεξαρτησία του αναδύονται καθαρά σε κάθε κεφάλαιο, δίνοντας έτσι στον αναγνώστη την ισχυρή εντύπωση ενός συγγραφέα προορισμένου να προσφέρει, όχι απλοποιημένες παρουσιάσεις και θεωρητικές απόψεις, αλλά μian υπεύθυνη κριτική και εκτίμηση των προβλημάτων, θεμάτων και προτεινόμενων λύσεων. Συνολικά, ο συγγραφέας καταφέρνει να έχει τη γενική εποπτεία και τον έλεγχο του υλικού του και να παρουσιάζει μian εντυπωσιακή ανάλυση, έκθεση και αξιολόγηση των επιμέρους θεμάτων που εξετάζει. Το έργο του είναι καθαρά βασισμένο σε μια μέθοδο που συνδυάζει ιστορική γνώση και ισχυρές αναλυτικές ικανότητες.

Πρόκειται για έργο που είναι κατά έναν αξιοσημείωτο τρόπο πρωτότυπο. Κάνει προσιτές συστηματικά, και για πρώτη φορά στην Ελλάδα, σημαντικές εξελίξεις στη σύγχρονη νεοελληνική αισθητική γύρω απ' την οποία, μόνο σποραδικές αναφορές έχουν εμφανιστεί σε άρθρα και σύντομες μελέτες. Ειδικότερα, ο συγγραφέας έρχεται να οριοθετήσει το γενικό θεωρητικό σχήμα μέσα στο οποίο τέτοιες εξελίξεις ταξινομούνται, συσχετίζοντάς τες με τις κυρίαρχες αντίστοιχες ευρωπαϊκές τάσεις, και ταυτόχρονα επιτυγχάνει να αναδείξει και να τονίσει την πολιτισμική και ιδιαίτερα την καλλιτεχνική μας συνέχεια που ιστορικά φθάνει στις κλασσικές και μετακλασσικές της αφετηρίες. Είναι σημαντικό να προσθέσουμε εδώ πως το βιβλίο δείχνει ένα συγγραφέα αποφασισμένο να πάρει μια θέση δική του και κριτικά να παρουσιάσει τα θετικά στοιχεία αλλά και τις αδυναμίες των υπό μελέτη θεωριών. Ο σκοπός του βιβλίου πραγματοποιείται με επιτυχία: καταφέρνει να παρουσιάσει στον αναγνώστη δίκαια και αντιπροσωπευτικά ένα φανερά πλούσιο και σημαντικό μέρος της σύγχρονης ευρωπαϊκής αισθητικής, δηλαδή τη νεοελληνική αισθητική, η οποία εμφανίζεται μέσα από μια παράδοση, που σε μεγάλο βαθμό προδιαγράφει και καθορίζει τη σύγχρονη ευρωπαϊκή σκέψη.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η συνθετική και κριτική εργασία του καθηγητή Δ. Ανδριόπουλου είναι η «πρώτη». Πράγματι καμιά εργασία του είδους αυτού δεν είχε μέχρι τώρα εκδοθεί στην ελληνική ή ξένη γλώσσα. Η γνώμη μου είναι πως αυτό το βιβλίο θα έχει μεγάλη επίδραση όχι μόνο στο ολοέν αυξανόμενο πλήθος σπουδαστών του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού γενικά, αλλά και στους μελετητές της συγκριτικής λογοτεχνίας, της ευρωπαϊκής φιλοσοφίας της τέχνης και της σύγχρονης αισθητικής ειδικότερα.

Το παρόν βιβλίο είναι το αποτέλεσμα ερευνών, που πάνε πίσω στα 1966-69, και σταδιακά εμπλουτίστηκε με επιπλέον στοιχεία που προέκυψαν από μεταγενέστερες ερευνητικές εργασίες του συγγραφέα. Μέρη του εμφανίστηκαν σ' έναν αριθμό διεθνών εντύπων μεγάλου επιστημονικού κύρους, όπως το *Βρετανικό περιοδικό Αισθητικής*, το *Περιοδικό Αισθητικής και Κριτικής της Τέχνης*, *Χρονικά Αισθητικής*, *Φιλοσοφική Έρευνα*, *Νεοελληνικά*, κ.ά.

Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι το περισσότερο από το υλικό στα ειδικά κεφάλαια που προστέθηκαν συγκεντρώθηκε και ελέγχθηκε από το συγγραφέα και με τη συνεργασία διανοουμένων, των οποίων οι ιδέες συζητούνται λεπτομερώς στο βιβλίο (Παπανούτσος, Μιχελής, Θεοδωρακόπουλος, Τσάτσος, Μουρέλος, Γιανναράς, Τερζάκης και άλλοι). Στην αρχική της μορφή η εργασία προτάθηκε να εκδοθεί από τον αξιόλογο πανεπιστημιακό εκδοτικό οίκο του Wayne State University στην αγγλική γλώσσα που αρχικά είχε γραφεί, αλλά ο συγγραφέας αποφάσισε να καθυστερήσει την έκδοσή της, για λόγους που τελικά έγιναν εμφανείς στον ειδικό αναγνώστη: ο καθηγητής Δ. Ανδριόπουλος θέλησε να προσθέσει περισσότερα κεφάλαια, που απαιτούσαν ενδελεχή έρευνα και χρόνο για τη συμπλήρωσή τους.

Έτσι, είναι όφελος για μας να δούμε πως έχει συμπεριλάβει σ' αυτή την έκδοση πρόσθετα κεφάλαια, που ασχολούνται με τα παρακάτω θέματα: α) το πρόβλημα της καλλιτεχνικής δημιουργίας, με ειδικές αναφορές και αναλύσεις των απόψεων των Μουρέλου, Τατάκη και άλλων· β) μία ανάλυση του Βάρναλη με εκτεταμένα σχόλια στις εξελικτικές φάσεις των θεωρητικών του ερευνών και θέσεων· γ) σύνοψη και προσθήκες του βιβλιογραφικού υλικού που είχε συμπεριλάβει στην αγγλική έκδοση του βιβλίου του 1975. Επιπλέον, εδώ θα πρέπει να αναφερθούμε και σ' έναν αριθμό εντυπωσιακών σημείων που προσφέρονται για συζήτηση. Έχουμε καταρχήν τις απόψεις του Π. Κανελλόπουλου πάνω στην καλλιτεχνική ελευθερία, σε αντίθεση με την ελεγχόμενη τέχνη· τις θέσεις του Δ. Γληνού που έχουν ξεκαθαριστεί σε ό,τι αφορά το διαλεκτικό υλισμό και τα κριτήρια της τέχνης και τον τρόπο εφαρμογής του μαρξιστικού μεθοδολογικού σχήματος επάνω στο νεοελληνικό πολιτιστικό γίγνεσθαι. Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Δ. Ανδριόπουλος είναι πως ο Γληνός είναι ο περισσότερο αυθεντικός και αυστηρός θεωρητικός της νεοελληνικής μαρξιστικής αισθητικής. Ο φροϋδικός μαρξισμός εξετάζεται στα γραπτά του Μ. Κάλα, όπου πιστοποιείται η μετατόπισή του από μια άκαμπτη θέση σε μια άλλη τροποποιημένη, που βασίζεται στα φροϋδικά δόγματα. Ακόμη διαφαίνεται πως υπάρχει μια σύνδεση ανάμεσα στις θέσεις του Α. Γιανναρά (στηριγμένες στις απόψεις του Αντόρνο και του Βενζαμίν) και εκείνων του Σ. Κυριαζόπουλου, ο οποίος έκανε μια σημαντική προσπάθεια να καταγράψει πιο σύγχρονους υπαινιγμούς για μια ανανεωμένη μαρξιστική αισθητική· το σύνολο των απόψεων του Γ. Μουρέλου που καθορίζονται από βιο-ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες και συγκροτούν ένα αποτελεσματικό θεωρητικό σχήμα για την ερμηνεία των φαινομένων και προβλημάτων της τέχνης. Το σχήμα του Γ. Μουρέλου επιτρέπει

την αντιμετώπιση της μαρξιστικής θεωρίας της τέχνης ως μονόπλευρης και χωρίς πειστική ερμηνευτική επάρκεια. Ο Γ. Μουρέλος αποτιμάται ιδιαίτερα θετικά για τη σημαντική συμβολή του στην νεοελληνική αισθητική. Ο Β. Τατάκης παρουσιάζεται να επεξεργάζεται μια ιδεαλιστική ερμηνεία της δημιουργικής διαδικασίας. Οι απόψεις του Ε. Μουτσόπουλου, σχετικά με τις παραδοσιακές και σύγχρονες αισθητικές κατηγορίες, δέχονται μια θετική και συνετή κριτική εξέταση. Τέλος, αναλύονται διεξοδικά και αποτιμώνται οι θεμελιώδεις απόψεις του Τερζάκη για την τραγωδία και την αντίληψη του τραγικού.

Ένας τόμος αυτού του εύρους και της ποιότητας μπορεί μονάχα να είναι το αποτέλεσμα επίπονης εργασίας. Ο πολυποίκιλος χαρακτήρας και το πλήθος των στοιχείων και ιδεών, που χρησιμοποιήθηκαν από τόσους πολλούς και διαφορετικούς διανοούμενους, οι οποίοι επηρεάστηκαν από πολλές και διαφορετικές φιλοσοφικές παραδόσεις και σχολές, παρουσίασαν ανυπέρβλητες δυσκολίες στο στάδιο της ταξινόμησης και επεξεργασίας που μόνο ένας μελετητής των ικανοτήτων και της πολυμάθειας του καθηγητή Δ. Ανδριόπουλου μπορούσε να ξεπεράσει και να επιβάλει τάξη εκεί που δεν υπήρχε καθόλου. Πιστεύω ότι ως ερευνητική εργασία στο, λίγο γνωστό ακόμη, αλλά ιδιαίτερα σημαντικό, κεφάλαιο της πνευματικής μας ιστορίας, που λέγεται σύγχρονη Ελληνική αισθητική, το βιβλίο αυτό είναι ορόσημο· ως μια ανάλυση και αξιολόγηση των εννοιών, των ιδεών και των προβληματισμών που κυριαρχούν στα κύρια αισθητικά και πολιτιστικά ρεύματα της σύγχρονης Ελλάδας, τη θεωρώ επιπλέον ως αναγκαία για την κατανόηση και των νεοελληνικών φιλοσοφικών τάσεων, που με τη σειρά τους έχουν βοηθήσει να σχηματίσει το συγκεκριμένο έργο. Και στα δύο ο καθηγητής Δ. Ανδριόπουλος έχει κάνει ύψιστη προσφορά.

JOHN P. ANTON
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
SOUTH FLORIDA UNIVERSITY
ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝ ΜΕΛΟΣ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

GERHARD PODSKALSKY: *Griechische Theologie in der Zeit der Türkenherrschaft (1453-1821)* Die Orthodoxie im Spannungsfeld der nachreformatorischen Konfessionen des Westens. München, Beck, 1988, σελ. 439.

Ο συγγραφέας είναι γνωστός και από άλλες ιστορικές μελέτες του για την ορθόδοξη θεολογία και σε αυτό το βιβλίο εξετάζει την ιστορία της ελληνικής θεολογίας στην εποχή της Τουρκοκρατίας με κύριο σημείο αναφοράς τις διαφοροποιήσεις και τις αντιπαραθέσεις της ελληνικής θεολογίας έναντι των δυτικών χριστιανικών όμολογιών και εντάσεων, όπως αυτές διαμορφώθηκαν μετά τη μεταρρύθμιση. Η συγκεκριμένη αρχή που καθοδηγεί την έρευνα είναι το ερώτημα της μεθόδου στη θεολογία. Ο συγγραφέας συμπεραίνει ότι η ελληνική ορθόδοξη θεολογία, αν και σε κάποια εποχή υποστήριξε τον αριστοτελισμό, δεν κατόρθωσε να λύσει το πρόβλημα της μεθόδου, στο οποίο η καθολική θεολογία πρόσφερε λύση με ό,τι ονομάζεται «σχολαστική σύνθεση». Ίσως αυτό το συμπέρασμα να αποτελέσει το ξναυσμα για τη θεολογική, φιλοσοφική